

Over mythe, symboliek en interpretatiekaders: I302 en de Vlaamse beweging

HARRY VAN VELTHOVEN

Theoretische situering

Bij de studie van natievorming, nationalisme en nationale identificaties¹ kan men nogal wat scholen onderscheiden. Het is niet de bedoeling hiervan een overzicht te geven, evenmin van de kritieken erop.² Het volstaat om ze in herinnering te brengen: het primordialisme, het perennialisme, het modernisme, het etnosymbolisme én het dominante paradigma van de recente jaren: het constructivisme.

Volgens dat jongste model hebben politieke elites, die daar belang bij hadden, voornamelijk in de 19de eeuw, naties en nationale identificaties 'geconstrueerd'. Voor dat creëren van *imagined communities* (verbeelde gemeenschappen) bedienden zij zich van symbolen en rituelen, die voor continuïteit met het verleden moesten zorgen. Desnoods vond men tradities uit (*invention of tradition*). Samen met de *lieux de mémoire*, historische herinneringsplaatsen, werden ze in het nationaal collectief geheugen ingebracht. Natievorming was dus het resultaat van een ideologische constructie, uitgedragen door verschillende actoren en langs verschillende kanalen (taal, onderwijs, legerdienst, kerk, media...), wat uitmondde in een culturele consensus en in een 'nationaal samenhorigheidsgevoel'.³ Naast een lokale verbondenheid gingen inwoners van een staat, als een gevolg van economische,

(^o) Dit artikel is een uitgewerkte versie van de academische redevoering naar aanleiding van 11 juli 2002 in het stadhuis van Brugge.

1. Men kan het statische begrip 'identiteit' beter vervangen door het meer procesmatige en dynamische concept 'identificatie', zie G. DENECKERE, Vlaamse identiteit of verdeeldheid? Straatmanifestaties als graadmeter voor groepsgevoel, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis (BEG)*, jg. 2, 1997, nr. 3, pp. 203-205; zie ook P. SPENCER & H. WOLLMAN, *Nationalism. A Critical Introduction*, London, 2002, p. 62.

2. Voor een overzicht: A.D. SMITH, *Nationalism and Modernism. A critical survey of recent theories of nations and nationalism*, London, 1998; besproken door L. BOEVA in *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 58, 1999, nr. 4, pp. 253-257; zie ook P. SPENCER & H. WOLLMAN, *Nationalism [...]*. Voor een stand van zaken in het Nederlands, zie o.m. L. VOS, Nationalisme: reflecties van een historicus, in: *BEG*, jg. 2, 1997, nr. 3, pp. 291-320 en T. DE MEESTER, De exclusieve natiestaat. Pleidooi voor een constructivistische benadering van nationalisme en nationale identiteit, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. 27, 1997, nr. 3-4, pp. 473-547.

3. E. WITTE & H. VAN VELTHOVEN, *Taal en politiek. De Belgische casus in een historisch perspectief*, Brussel, 1998, pp. 8-9.

politieke en culturele homogeniseringsprocessen,⁴ zich met een groter nationaal kader identificeren: de vorming van Fransen (*Peasants into Frenchmen*), van Belgen⁵ en van Italianen.⁶

Geen enkele ernstige wetenschapper zal dit ten gronde nog ontkennen. Niemand verdedigt nog het essentialisme of primordialisme: de identiteit als gegeven en onveranderlijk, waarbij elk volk een eigen uniek karakter had wat zich vooral uitte door middel van de taal, de ziel van het volk, met in het verlengde de slogan 'de taal is gans het volk' en begrippen als 'volksaard' en 'volksgeest'.

Toch moet men er zich voor hoeden om het constructivisme te verabsoluteren tot een nieuw groot gelijk.⁷ Nationale identificaties worden dan herleid tot een louter door elites aangeprete ideologie, tot een zuiver narratief discours zonder enige maatschappelijke realiteit.⁸ Dat noodzaakt tot bijsturingen.

Vooreerst wees reeds Eric Hobsbawm op het belang van de *view from below*, de wijze waarop symbolen door bevolkingsgroepen ontvangen en gepercipieerd werden, hoe nationaal bewustzijn zich verschillend ontwikkelde onder de sociale geleidingen en regio's van een land en de grote massa er het laatste door beroerd werd.⁹ Dit receptie-onderzoek kan ook niet los gezien worden van de concurrentie qua prioritaire identificaties tussen twee van de leidende ideologieën van de 19de eeuw, tussen nationalisme en socialisme, tussen natie en klasse, waarbij de eerste ideologie naar de Eerste Wereldoorlog toe de bovenhand zou halen. Die nationalisering van de arbeidersbeweging moet dan onderzocht worden in functie van parallelle toegevingen aan de arbeiderspartijen, wat hun integratie vergemakkelijkte en zo ook tot een socialisering van de natie leidde. Een *top-down* onderzoeksmethode is dus ontoereikend. Evenmin volstaat de *rational choice* theorie om het gedrag van elites te verklaren, alsof die elites zelf volledig vrij zouden zijn van emoties.

Ten tweede kan men ook de kritiek van een etnosymbolist als Anthony D. Smith niet negeren: de constructie en de selectie van symbolen zijn niet zo wille-

4. H. VAN VELTHOVEN, *De naties in België anno 2000: concepten en perspectieven*, in: R. DE SCHRYVER (red.), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998, pp. 87-88.

5. J. DELWAIDE, De natie als constructie. Het geval België, in: *Acta Politica*, jg. 31, 1996, nr. 1, pp. 53-82.

6. "We have made Italy, now we have to make Italians", geciteerd door E. HOBSBAWM, *Nations and nationalism since 1780. Programme, myth, reality*, Cambridge, 1990, p. 44.

7. Zo stelt E. Witte vast dat bij een verandering van doxa individuele profileringsstrategieën van nieuwkomers een rol gaan spelen: E. WITTE, *Over bruggen en muren. Hedendaagse politieke geschiedenis en politieke wetenschappen in België (1945-2000)*, Leuven, 2003, pp. 153-155.

8. L. VOS, *Nationalisme [...]*, p. 320.

9. E. HOBSBAWM, *Nations and nationalism [...]*, pp. 11-12. Voor het belang van een perceptie-onderzoek, zie ook B. DE NIL, Een oproep voor een 'gemene geschiedenis'. Vlaamse beweging en socialistische arbeidersbeweging naar aanleiding van de Vlaamse feestdag anno 2002, in: *Brood en Rozen. Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen*, 2002, nr. 3, pp. 57-65.

keurig, maar vaak een herontdekking of herinterpretatie van een etnogeschiedenis, dus niet *ex nihilo*, maar het instrumenteel gebruik door elites van protonationale factoren.¹⁰ In dit kader heeft Benedict Anderson het ook niet over ‘verzonnen’ maar over ‘verbeelde’ gemeenschappen als hij over *imagined communities* spreekt.¹¹ Naast de modernisering en het machtspolitieke uitgangspunt speelt er dus ook een culturele historiek van *symbols, myths, memories, values and traditions*, een emotionele aanspreekbaarheid naast een rationele betrokkenheid.¹²

Ten slotte is er het belang van mythes voor een bewustwordings- en mobiliseringsfase, in het creëren van een groepsgevoel en een lotsverbondenheid, ter versterking van een zelfbeeld en de uitbouw van een positieve identificatie, zeker in een onderdrukkingssituatie, bij de uitbouw van een tegenbeweging en het aanvechten van een culturele hegemonie. Men moet dus ook definiëren over welk soort elites men het heeft en om welke machtsconstructies het gaat, al gebeurt dit via dezelfde mechanismen en een gelijkaardige manipulatie van symbolen.

Kortom, een methodologisch deconstructivisme mag niet verengd worden tot een loutere ontmaskeringspolitiek en een mythenjacht, wat zoals het essentialisme op een vorm van decontextualisering zou neerkomen. Desalniettemin moet de focus gericht blijven op het constructiegehalte van de natievorming, hoe politieke elites nationale identificaties gebruikt hebben, er volgens de omstandigheden andere inhouden hebben aangegeven en hoe dat telkens gepaard ging met interne strijd om de hegemonie over die invulling. Daardoor groeide ook de wetenschappelijke aandacht voor de geschiedenis en de betekenis van nationale feesten, herdenkingen, monumenten, stichtingsmythen, voorstellingen van het verleden in het ruimere legitimatieproces van de natievorming. In België gebeurde daarover reeds baanbrekend werk door onder meer Jan Fransen¹³ en Jeroen Janssens.¹⁴ Van dezelfde ambitie getuigt het werk van Gevert H. Nörtemann met betrekking tot de slag van Kortrijk op 11 juli 1302, dit op basis van een rijke bibliografie.¹⁵

10. A.D. SMITH, *Nationalism [...]*, pp. 129-131, 224.

11. B. ANDERSON, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London, 1994 (1983), p. 6.

12. A.D. SMITH, *Nationalism [...]*, p. 224.

13. J. FRANSEN, *Nationale feestdag en identiteit: de Guldensporenviering in Brussel (1945-1960)*, in: E. WITTE & A. MARES (red.), *Twintig jaar onderzoek over Brussel*, Brussel, 1998, pp. 77-112 (Brusselse Thema's, nr. 6); J. FRANSEN, *La genèse des symboles de la Communauté française et l'affirmation d'une identité francophone à Bruxelles (1972-1975)*, in: E. WITTE & A. MARES (red.), *19 keer Brussel*, Brussel, 2001, pp. 205-246 (Brusselse Thema's, nr. 7).

14. J. JANSSENS, *De Belgische natie viert. De Belgische nationale feesten 1830-1914*, Leuven, 2001.

15. G.H. NÖRTEMANN, *Im Spiegelkabinett der Historie. Der Mythos der Schlacht von Kortrijk und die Erfindung Flanderns im 19. Jahrhundert*, Berlin, 2002.

De Guldensporenslag van 1302: van mythe tot symboliek

In 1973 werd de Guldensporenslag tot hét nationaal symbool van Vlaanderen en tot Vlaamse feestdag uitgeroepen. Was die keuze historisch correct? Volgens de Gentse historica Véronique Lambert¹⁶ niet, aangezien die slag niets met een nationale identiteit te maken had. De partijkeuze werd bepaald door politieke, economische, materiële en sociale motieven, niet door een Vlaams bewustzijn of een nationaal gevoel. Bovendien vormden noch de Leliaerds (Fransgezinden) noch de Liebaerds (graafgezinden) een stabiele, homogene groep. In alle sociale groepen deden zich verschuivingen voor van het ene naar het andere kamp, dit vooral uit politiek opportunisme en *Realpolitik*. Het ging dus om een *invented tradition*.

Toch noemde zij de keuze van de Guldensporenslag als kapstok voor Vlaamse identificatie een logische en voor de hand liggende keuze. De these van het 'nationale' karakter van het Frans-Vlaamse conflict steunde immers niet op een 19de of 20ste eeuwse creatie, maar ging reeds terug op een middeleeuwse interpretatie, zowel bij tijdgenoten als een paar decennia later in de historiografie. Dat had vooral te maken met de afloop van de Guldensporenslag. Voor het eerst in de geschiedenis van de westerse christenheid werd een ridderleger door voetvolk verslagen. Een bericht dat zich doorheen Europa verspreidde en het graafschap een gevoel van collectieve trots gaf, wat al snel tot een nationale mythevorming leidde: dé Vlamingen hadden dé Fransen verslagen en uit het land verdreven. Zowel in Brugge als in Kortrijk werd jaarlijks een feest georganiseerd. Dezelfde teneur qua mythevorming vindt men ook terug bij een aantal auteurs in het gelegenheidsboek *Omtrent 1302*, een verzameling van wetenschappelijke artikels.¹⁷ Een afwijkende stem hoort men bij Jean Baerten.¹⁸

16. V. LAMBERT, 11 juli: Feest van de Vlaamse Gemeenschap. Nieuwe wijn in oude zakken, in: *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, jg. 36, 2002, nr. 2, pp. 22-28; zie ook V. LAMBERT, De Guldensporenslag van fait-divers tot ankerpunt van de Vlaamse identiteit (1302-1838): de natievormende functionaliteit van historiografische mythen, in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, jg. 115, 2000, nr. 3, pp. 365-391.

17. P. TRIO, D. HEIRBAUT & D. VAN DEN AUWELE (red.), *Omtrent 1302*, Leuven, 2002.

18. Volgens J. Baerten gaat het bij de Guldensporenslag niet om een mythe. Hij wijst er bijvoorbeeld op dat na de slag van Brugge de rekeningen niet meer in het Latijn, maar in het Nederlands werden opgesteld en dat, na de democratische revolutie van 1325 in Ieper, in de rekeningen het Frans ten voordele van het Vlaams werd verlaten vooraleer, van 1329 tot in de jaren 1380, het patricisch regime werd hersteld, zie J. BAERTEN, Historici of mythologen over de Guldensporenslag?, in: *De Leiegouw*, jg. 44, 2002, nr. 2, pp. 199-208; zie ook J. BAERTEN, De Guldensporenslag: geen mythe, in: *Tongerse Annalen*, 2001, nr. 4, pp. 61-79. De auteur maakt echter niet duidelijk of het om een centrale dan wel een afgeleide problematiek ging, zie W. PREVENIER, *Leliaards en Klauwaards voor en na 1302. Loyauteit, collaboratie en opportunisme*, in: P. TRIO, D. HEIRBAUT & D. VAN DEN AUWELE (red.), *Omtrent 1302 [...]*, p. 141.

V. Lambert volgt dan doorheen de eeuwen de continue lijn met betrekking tot de Guldensporenslag in de historiografie, tot vanaf het einde van de 18de eeuw en vooral vanaf 1830 de Guldensporenslag zich niet meer beperkte tot het verhaal van het graafschap Vlaanderen (en het hertogdom Brabant), maar uitgroeide tot het verhaal van heel België en daarna dat van heel Nederlandstalig Vlaanderen.

Toen Hendrik Conscience in 1838 zijn eigen romanversie publiceerde, plaatste hij zich dus in een reeds eeuwenlange aangebrachte bedding. Het recente werk van Nörtemann neemt het nationaal epos van Conscience als vertrekpunt van zijn indringende analyse. Nagegaan wordt welke rol die mythe bij het genereren van een nieuw Vlaams bewustzijn gespeeld heeft: eerst in de literatuur (pp. 31-192), dan in de 19de-eeuwse geschiedeniswetenschap (pp. 193-306) en ten slotte in de openbare encensering en politieke manifestatie van herdenkingen, standbeelden en vieringen (pp. 307-446). Afgerond wordt met een internationale situering (pp. 447-461).

Volgens de auteur wijst alles erop dat *De leeuw van Vlaanderen* het meest gelezen en meest invloedrijk boek voor de Eerste Wereldoorlog was, zowel wegens de oplage (reeds ongeveer 200.000 exemplaren in 1912) als via de uitlening ervan in volksbibliotheken. Hij spreekt in die zin van een funderingsmythe waarvan alle andere uitingen inzake 1302 (toneel, lied, standbeeld, vlag, herdenking...) afgeleiden werden. Het gaf de Nederlandssprekende bevolking van België een collectieve historische herinnering en een nieuw zelfbewustzijn. Het wegwijnende 'arm Vlaanderen' van het midden der 19de eeuw kreeg strijdvaardige roots vanuit de Middeleeuwen, toen het graafschap een economisch en cultureel hoogtepunt kende. De leeuw werd het symbool van de kracht en de bereidheid om te vechten, het symbool van de overwinning, waardoor een glorieus verleden aan een hoopvolle toekomst gekoppeld werd. Tegelijkertijd stelt men ook het totstandkomen van verschillende legitimeringen in de 19de-eeuwse historiografie vast. Tot zo ver Nörtemann. Zijn laatste bevinding vertoont overigens nogal wat verwantschap met het onderzoek naar de historische scholen betreffende de Belgische revolutie van 1830.

Kortom, Conscience populariseerde het gegeven naar een veel ruimer, zij het geletterd, publiek dan voordien. Men kan trouwens moeilijk naast de politieke functionaliteit van de symboliek zien. Het quasi onmogelijke was gebeurd: David had Goliath verslagen, de *underdog* had het gehaald. Een historische voorbeeldfunctie die kon tellen voor elke beweging die op zoek was naar emancipatie en identificatiebesef.

Het is daarbij opmerkelijk dat in de 19de en 20ste eeuw geen enkele ideologie de herdenking van de Guldensporenslag als *lieu de mémoire*, als herinneringsplaats voor het geheugen (of beter nog anker voor het geheugen, daar het geen concrete plaats hoeft te zijn), blijvend zou contesteren. Wel ontstond er een strijd om de hegemonie tussen verschillende interpretatiekaders en dus tussen verschillende

elites, zij het vanuit éénzelfde etnosymboliek, namelijk deze van de vrijheidsliefde. Het feit dat elke ideologie er haar eigen accenten kon in plaatsen, vergemakkelijkte tegelijkertijd de aanvaarding ervan als een algemeen erkend symbool.

Verschillende interpretatiekaders¹⁹

In de eerste plaats kreeg de Guldensporenslag een Belgisch-nationale zingeving. De slag werd geïnterpreteerd en gecultiveerd als één der hoogtepunten uit de nationale bevrijdingsgeschiedenis en als een voorbode van de vrijheidsstrijd van 1830. Centraal daarin stond het verzet tegen vreemde bezetters, *in casu* de vrees voor annexionisme vanuit Frankrijk, een acute angst in 1848 en in 1867-1870. Daarmee speelde de machtselite cultureel gretig in op het overheersende Vlaams-Belgische patriottisme bij de vroege Vlaamse beweging. Via een ruim repertoire van middelen begon de cultus van 1302 zijn grondslag te krijgen: het monumentale schilderij van Nicaise De Keyser (1836), het boek van Conscience (1838), het componeren van de *De Vlaamsche Leeuw* door Hippoliet Van Peene en Karel Miry (1847). De achtergrond was 'arm Vlaanderen', het sociaal-economische dieptepunt van deze regio waarnaar men toen was beginnen afglijden. Daarbij stelden sommigen uit de heersende groep, vanuit hun culturele hegemonie, het sociaal-economisch verval en Vlaams taalgebruik met elkaar gelijk.

De nederlaag van Frankrijk tegen Duitsland in 1870 verzwakte echter die koppeling tussen flamingantisme en Belgisch patriottisme.²⁰ Binnen het Belgische kader was qua interpretatie de klemtoon verschoven naar een Vlaamse vrijheidsstrijd tegen een onderdrukkende francofone machtselite, naar een exclusief Vlaams symbool, naar de vorming van een culturele subnatie die geheel het Nederlandstalige gedeelte van België omvatte. Het verkrijgen van een beschermende taalwetgeving werd op de politieke agenda gebracht, mede door de verlaging van de kiescijns vanaf 1848. Parallel begon bij de bevolking de overkoepeling van dialecten en streektaalen door een standaardtaal, het Nederlands, de ontwikkeling van een hoge statustaal in concurrentie met het Frans. Een langzaam proces doorheen generaties.

19. Dit onderdeel heeft als vertrekpunt de analyses van J. TOLLEBEEK & T. VERSCHAFFEL, *Helden en herdenkers. De geschiedenis van een romantische mythe en een nationaal symbool*, in: P. TRIO, D. HEIRBAUT & D. VAN DEN AUWEL (red.), *Omtrent 1302 [...]*, pp. 183-205; J. TOLLEBEEK, *De Guldensporenvieringen*, in: G. LEEMANS, L. BOEVA, G. DENECKERE & F.-J. VERDOODT (red.), *Vlamingen komt in massa. De Vlaamse beweging als massabeweging*, Gent-Antwerpen, 1999, pp. 37-63 (Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd, nr. 17); J. TOLLEBEEK & T. VERSCHAFFEL, *Guldensporenslag*, in: NEVB [...], pp. 1382-1386; L. WILS, *Ons (proto)nationaal verhaal van 1302 tot 2002*, in: P. TRIO, D. HEIRBAUT & D. VAN DEN AUWEL (red.), *Omtrent 1302 [...]*, pp. 229-249.

20. M. DEWAELE, *Belgisch nationalisme*, in: NEVB [...], pp. 422-423.

Vanaf de jaren 1890 zou de openbare encscenering en de herdenking van de Guldensporenslag het mythisch potentieel optimaliseren en een ijkpunt voor mobilisering worden, zowel door het veralgemeend karakter ervan als door de betekenis ervan als politieke strijddag.²¹

Symbool voor de nieuwe fase was de onthulling van het standbeeld van Breydel en De Coninck²² in Brugge in 1887, dit na 20 jaar actie. Door de keuze voor 11 juli als datum in plaats van 18 mei, de dag van de Brugse metten, verzoende het monument reeds lokaal patriottisme met toeristische ambities en een nationaal Vlaamse optie. Vanuit Brugge waaierde de feestdag snel uit over West-Vlaanderen, te beginnen met de andere *lieu de mémoire*, Kortrijk. Ongeveer tegelijkertijd ontstond ook een traditie in de andere Vlaamse provincies en vooral in Antwerpen, de hoofdstad van de Vlaamse beweging. Dat laatste was historisch vreemd omdat Antwerpen tot het hertogdom Brabant had behoord. Kortom, de slag werd in Vlaanderen als het ware genationaliseerd, wat zich weerspiegelde in het toenemend aantal deelnemende gemeenten en de ontwikkeling van plaatselijke Guldensporencomiteiten. De feesten groeiden bij gelegenheid uit tot massamanifestaties met duizenden deelnemers. Het nu jaarlijkse ritueel vergemakkelijkte een brede popularisering van de Vlaamse natiesymbolen (lied, zwart-gele kleur, Vlaamse leeuw), die naast de Belgische symbolen kwamen te staan.

De uitgroei tot een nationale beweging, boven de lokalismen en regionalismen, was vooral het werk van overkoepelende pluralistische Vlaamsgezinde verenigingen zoals het Nationaal Vlaams Verbond (°1890), dat in oktober 1893 de Guldensporenslag tot nationale feestdag van Vlaanderen uitriep, en zoals het Algemeen Nederlands Verbond (°1895). Sterk ondersteund door het begeleidingsdiscours van de Vlaamse pers werd de herdenking van 1302 ook een steeds weerkerende gelegenheid om te praten over de stand van de Vlaamse beweging in een historisch perspectief, over haar sterktes en zwaktes, over concrete politieke eisen. Guldensporensymboliek, strijdretoriek en politisering smolten samen.

Waarom juist dan? De sterk toegenomen organisatiegraad stond ook in het teken van de door de arbeidersbeweging afgedwongen democratisering van het stemrecht (het compromis van het algemeen meervoudig stemrecht voor mannen in 1893), wat ook voor de Vlaamsgezinde politieke middenklasse mogelijkheden bood. Door die democratisering en de quasi Vlaamse ééntaligheid in Vlaanderen kwam de Vlaamse beweging in een potentiële massafase. De strijd voor de gelijkheidswet in 1897 zou voor een eerste grote en eensgezinde buitenparlementaire mobilisering in Vlaanderen zorgen.

21. Genese uitvoerig ontleed bij G.H. NÖRTEMANN, *Im Spiegelkabinett [...]*, pp. 307-446.

22. Het bevestigde Breydel en De Coninck in hun positie van historische rolmodellen, zie V. LAMBERT, *Over carrière, promotie, degradatie en rehabilitatie. 700 jaar Jan Breydel en Pieter de Coninck*, in: P. TRIO, D. HEIRBAUT & D. VAN DEN AUWELE (red.), *Omtrent 1302 [...]*, pp. 207-228.

Die Vlaamsgezinde eendracht was van korte duur en correspondeerde ook niet met de voorgeschiedenis. Reeds in het midden van de 19de eeuw had zich vanuit de Vlaamse problematiek geen derde partij ontwikkeld, maar geraakte de Vlaamsgezinde middenklasse levensbeschouwelijk verdeeld. Zeker naar de historische viering van 1902 toe, werd de herdenking opnieuw voorwerp van levensbeschouwelijke interpretatieverschillen, met name de al dan niet verwevenheid met een Vlaams-christelijke traditie. Ging het al dan niet om een katholieke Vlaamse leeuw? Het betrof de ideologische strijd tussen Vlaamse subelites onderling: 'Vlaams en katholiek zijn één' tegenover 'klauwaard en geus', terwijl de aanhangers van 'Vlaams voor alles' in de minderheid waren.

Bovendien begonnen de Vlaamse socialistenvan in het spoor van Henri Pirenne en August Vermeylen (1900) een sociale tegenover een nationale interpretatie te stellen: 'geen episode uit een rassenstrijd, maar uit een klassenstrijd'. Een al evenzeer reductionistische visie, zeker bij de voorstelling van de klauwaards als de socialistenvan van de 14de eeuw, hoewel dat geen afbreuk doet aan de reële sociale spanningen.²³

In 1902 zou deze intern-Vlaamse symbolenstrijd tot niet minder dan vier aparte vieringen in Kortrijk leiden.²⁴ Op zich wat lachwekkend, maar er werd wel massaal gemobiliseerd en het toonde aan dat geen enkele ideologie de Guldensporenherdenking als manifestatie nog wilde negeren. Op die manier kreeg dit jaarlijkse evenement een verbindend perspectief en bleef het een belangrijke katalysator tot pluralistische samenwerking. Zeker in Antwerpen waar elke politieke vereniging het recht kreeg om aan de slag een eigen inhoud en interpretatie te geven. Het vergemakkelijkte daar in 1910 de start voor de grootste vooroorlogse campagne van de Vlaamse beweging, die voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit, en het eerste optreden van de drie kraaiende hanen.²⁵

Dat alles gebeurde nog binnen een Belgische context, waarbij de Belgische vlag naast de Vlaamse vlag stond. De samenvallende symboliek bleek ook nog uit de toespraak van koning Albert I op 5 april 1914, toen hij bij de Duitse inval de Vlamingen aan de slag der Gulden Sporen herinnerde. De Eerste Wereldoorlog leidde echter tot een splitsing binnen de Vlaamse beweging. Het activisme gebruikte onder Duitse hoede 11 juli in functie van de zelfstandigheid van Vlaanderen. De Frontbeweging verspreidde op 11 juli 1917 de eerste open brief aan de koning en zou radicaliseren naar zelfbestuur. Voor het eerst waren er twee vaderlanden ontstaan.

23. W. PREVENIER, *Leliaards en Klauwaards [...]*, pp. 138-144.

24. P. FREDERICQ, *Schets eener Geschiedenis der Vlaamsche Beweging*, derde deel, eerste stuk (1884-1904), in: *Vlaamsch België sedert 1830*, Gent, 1908, pp. 314-328.

25. H. VAN VELTHOVEN, *De Vlaamse kwestie 1830-1914. Macht en onmacht van de Vlaamsgezinden*, Kortrijk-Heule, 1982, pp. 190-192 en 260-262.

Na de Eerste Wereldoorlog leidde dit tot aparte manifestaties op 11 juli en een nieuw interpretatiekader. Naast de traditionele vieringen in vele gemeenten, vaak met de steun van officiële instanties en over partijgrenzen heen, organiseerden de Vlaams-nationalisten nu alternatieve vieringen. Zij namen aanstoot aan de Belgische vlag en vonden inspiratie in een Groot-Nederlands verhaal. In beide gevallen bleef wel de traditie van een Vlaamse strijddag met een politiek platform bestaan. Eind van de jaren 30 kwam er een nieuwe wending: enerzijds hielden de Vlaamse socialisten opnieuw aparte herdenkingen, anderzijds was het Vlaams-nationalisme in fascistische zin geëvolueerd en het zou 1302 herschrijven in nationaal-socialistische en Groot-Germaanse zin. Vanuit de collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog zou het op de symboliek beslag leggen en in zijn propagandamachine inschakelen: de klauwaards als voorlopers van de Oostfronters.²⁶

Desondanks werden al snel na de Tweede Wereldoorlog opnieuw Guldensporenvieringen georganiseerd, maar het zou toch duren tot 1952, de zeshonderdvijftigste verjaardag, voor de eerste grote naoorlogse herdenking in Kortrijk plaatshad. Het betekende een nieuwe start voor de officiële plechtigheden die nu zowat in alle gemeenten plaatsvonden en die zich de volgende twee decennia in een grote populariteit konden verheugen. De tweespalt binnen de Vlaamse beweging bleef echter bestaan. Wel domineerde het nationale Vlaamse interpretatiekader steeds meer. In de bewogen jaren 60 was dat niet zo verwonderlijk, met het communautaire prioritair op de politieke agenda: de taalgrens, Hertoginnedal, Leuven-Vlaams. Bovendien kreeg het thema van de zich verdedigende leeuw in 1968 in Brussel een nieuwe impuls toen de Nederlandstaligen hun discriminatie in de Brusselse partijen niet meer slikten en met aparte lijsten opkwamen: de Rode Leeuwen en de Blauwe Leeuwen.

De Belgische staat bleek niet langer bestand tegen de middelpuntvliedende druk van de Vlaamse en de Waalse beweging. Een proces dat ingezet werd met de grondwetsherziening van 1970. De verworven culturele autonomie stelde de Nederlandstalige Cultuurgemeenschap in staat haar symbolen bij decreet van 6 juli 1973 te officialiseren: de vlag, het lied (de eerste twee strofen van *De Vlaamse Leeuw*) en 11 juli als officiële feestdag van iedereen die tot de Vlaamse Gemeenschap behoorde en dus niet langer beperkt tot de Vlaamsgezinden. Alle partijen waren daarin eensgezind, zij het dat er een conflict aan was voorafgegaan over de wijze van afbeelden van de leeuw op de vlag. De socialisten, aanvankelijk wat tegenwringend, wensten hun inbreng in de symboliek gerealiseerd te zien via een roodgeklauwde en roodgetongde leeuw. Een eis waarop werd ingegaan, zodat de

26. J. FRANSEN, *Nationale feestdag [...]*, p. 83. Hoe ook de Tijl Uilenspiegel-figuur daarvoor gerecupereerd werd, zie M. BEYEN, *Held voor alle werk. De vele gedaanten van Tijl Uilenspiegel*, Antwerpen, 1998, pp. 79-92.

Volksunie-fractie zich uiteindelijk onthield.²⁷ Decreten uit de jaren 90 zouden dit verder uitwerken.²⁸ Zoals Jo Tollebeek en Tom Verschaffel het verwoordden was daarmee de cultus van 1302 officieel gecanoniseerd: geen moment meer van een tegen de staat gerichte strijd, maar de uiting van de staat zelf,²⁹ nu ook gebruikt bij elke doorsnee kermiskoers.

Intussen is België, vooral via de grondwetsherzieningen van 1988 en 1993, een federale staat geworden. Nu er een rechtstreeks verkozen Vlaams parlement en Vlaamse regering is, nu Vlaanderen opnieuw de sterkste economische regio geworden is en de sociologische emancipatie bereikt is, stelt zich de vraag welke verdere finaliteit de autonoom geworden Vlaamse politieke elite aan de Guldensporenherdenking zal geven, zowel organisatorisch (wie organiseert) als inhoudelijk: strijddag, culturele dag of volksfeest?³⁰ Voor de 700ste verjaardag in 2002 accentueerde de Vlaamse regering, naast het politieke aspect, het subsidiëren van buurtfeesten in functie van het herstel van sociale netwerken en burgerschap, tegen de verzuring en de individualisering in. Of een verschuiving naar maatschappelijke betrokkenheid binnen de Vlaamse Gemeenschap zelf.

Kortom, nationale identificaties zijn sociale constructies, veranderlijk en manipuleerbaar, maar ze zijn daarom niet minder reëel en ook niet louter willekeurig. Binnen dat verhaal is de Guldensporenslag een *lieu de mémoire* geworden, het nationale karakter van de strijd een *invented tradition*, waarbij de mythegenese de nationale genese voorafging. Een mythe dus, maar tegelijkertijd een symbool van Vlaamse strijd tegen taalonderdrukking en sociaal onrecht, en vandaar een mobiliseringsmoment in de opbouw van een Vlaamse communicatiegemeenschap. Verbeelde gemeenschappen zijn immers geen verzonnen gemeenschappen, maar het resultaat van historische processen.³¹

Dat brengt ons tot het laatste interpretatiekader. Daarbij wordt de terechte demystificatie van de Guldensporenslag ingepast in een nieuw neo-Belgisch discours. Men is maar eerst politiek correct als men neerbuigend doet over eender welke vorm van Vlaamse identificatie en de verdere ontwikkeling van een politiek-Vlaamse ruimte contesteert. Ludo Abicht heeft dat ooit eens het *excuse me for being Flemish*-syndroom genoemd. Het gaat voorbij aan de historische context van die

27. M. GOOSSENS, *Dertig jaar Vlaams Parlement. Historiek en dynamiek van een parlementaire instelling 1971-2001*, Brussel, 2002, pp. 40-41 en 58.

28. M. GOOSSENS, *Dertig jaar [...]*, pp. 264-265.

29. J. TOLLEBEEK & T. VERSCHAFFEL, *Guldensporenslag [...]*, p. 1385.

30. Een conflict om implementatie dat men in Brussel reeds vlak na 1945 terugvindt, zie J. FRANSEN, *Nationale feestdag [...]*, pp. 110-112.

31. Voor een constructie van de Europese identiteit, zie o.m. J. KLEIJSEN & D. VERLET, *Van Europees burgerschap naar Europese identiteit*, in: A. VAN DEN BRANDE (red.), *Identiteiten. Functies en disfuncties*, Gent, 2002, pp. 233-265.

machtsstrijd, aan het vroeger en nu functioneren daarin van ook Belgische, Franstalige, Waalse en Brusselse elites. Overigens heeft Jan Fransen in een recent doctoraal proefschrift uitstekend aangetoond hoe men ook bij die elites dezelfde constructiemechanismen en belangenverdediging terugvindt.³²

32. J. FRANSEN, *Feestdagen en nationale identiteiten: een constructivistisch onderzoek naar de vorming en legitimering van Vlaamse, Waalse, Franstalige, Belgische en Brusselse identiteiten in Brussel 1945-1993*, VUB, departement Geschiedenis, doctoraatsverhandeling, 2002.